

Ольга Плахотнік,

Олег Плахотнік

Київський національний університет

імені Тараса Шевченка

(м.Київ, Україна)

Інна Стражнікова

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

(м.Івано-Франківськ, Україна)

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ У ВИЩІЙ ШКОЛІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ

У сучасних соціокультурних умовах спостерігається активний перехід до фундаментального інформаційного суспільства, ціннісно-орієнтованого на науку, інтелект, культуру, творчість, на особистість – як суб'єкта соціальної, освітньої практики і власного розвитку. Цей процес не лише тенденція українського суспільства, але і світова тенденція переходу суспільства і всіх його соціальних систем в істинно нову якість. Ідеали «освіченого суспільства» стали стратегією освітньої політики багатьох держав. Формуючи нову концепцію суспільства, слід пам'ятати про людину (суб'єкт діяльності), її особистість, а це вимагає радикальних перетворень. З огляду на вищезазначене, в інформаційному суспільстві освіта перетворюється на основний генератор соціального розвитку, самі інституційні та структурно-функціональні зміни в Україні можуть стати лише наслідком формування нової культури, нової моралі, нової смисложиттєвої орієнтації та розвитку нових культуростворюючих здібностей, що і є завданням системи освіти.

Базовою категорією моделі освіти майбутнього століття, в основі якої повинен лежати принцип випереджаючого розвитку, інтелектуального, наукового, культурного, особистісного потенціалу суспільства, що буде ефективним у сполученні з принципом випереджаючого розвитку науки, стає категорія «освіченого суспільства», тому що високодинамічний соціокультурний прогрес у суспільному розвитку викликає швидке «старіння» конкретно-наукових і професійних знань, необхідність перегляду поняттєво-категоріального і теоретичного фундаменту сучасної науки й адекватних їм навчальних дисциплін, які вивчаються у вищій школі. Тому очевидна необхідність осмислення нової освітньої концепції в контексті «якості» освіти і навчання.

У стратегії підвищення інтелектуального потенціалу нації є ідея випереджальної освіти, що стало однією з принципово важливих і конструктивних ідей. Перспективна система освіти винна створюватись на основі поєднання новітніх загально наукових і гуманітарних знань і однією з пріоритетних завдань її повинне бути формування в людей таких якостей, що

дозволяти їм успішно пристосуватися, жити і працювати в умовах ХХІ століття. Серед цих якостей можна виділити: системне наукове мислення; екологічну культуру; інформаційну культуру; творчу активність; толерантність; високу моральність. Забезпечити виживання і подальший стійкий розвиток цивілізації повинні саме ці людські якості і бути пріоритетними цілями для системи випереджальної освіти. Випереджальна освіта орієнтується на майбутнє, на ті умови життя і професійної діяльності, у яких опиниться випускник закладу вищої освіти після його закінчення, тобто через 5-7 років після вступу на навчання. Темпи технологічного і науково-технічного прогресу сьогодні такі, що багато які знання застарівають вже протягом 3-5 років і не враховувати цього чинника в перспективній системі освіти неприпустимо. При цьому головну увагу необхідно зосередити на розвитку творчих якостей людини, її здібностей до самостійних дій в умовах невизначеності, а також на розвитку здібностей до навчання, отримання нових знань.

Сучасна освіта повинна забезпечувати міждисциплінарну організацію змісту навчання, розвивати гармонійність у способах і рівнях мислення, готовність випускників не тільки до проектування об'єктів, але і до нових видів діяльності. Однак, у виші продовжує панувати суто «предметна» (дисциплінарна) освіта, елементний підхід. Ключова проблема відчуження студентів і викладачів від якості результатів навчання, незатребуваність цієї якості кожним наступним етапом загальнонаукової і професійної підготовки стосовно попередньої.

Не можна не погодитись з тим, що на сьогодні вища школа не повною мірою здатна виконати основну соціальну функцію – підготувати конкурентоздатного фахівця, якісними характеристиками якого є: розвинутий інтелект, культура, наукове мислення, здатність до культуротворчого діалогу, стійка ціннісна орієнтація на творчу самореалізацію і саморозвиток у наукоємному, інтелектуальноємному, культуроємному освітньому просторі. В умовах традиційної освітньої парадигми існують перешкоди такого роду підготовці. Адже навчальний матеріал дається студентам в логіці опису, домінує суто предметна, інформаційна, а не методологічна освіта, елементний, а не якісний підхід до навчання. Майбутній фахівець – це методолог, що володіє широтою і глибиною наукових поглядів і культурою мислення, як дисциплінарного, так і міждисциплінарного, системного. У сьогоднішній освіті існує ще одна важлива проблема – «розривність мислення»: студенти знають суть окремих понять, теорій законів, можуть їх відтворити, але лише в «логіці опису». Розрив між теоретичним знанням і діяльністю, творчим мисленням, здатністю осмислювати їх і перетворювати з урахуванням наявного знання недопустимий. Потенціал фундаментальних дисциплін незатребуваний, діяльність мислення носить переважно емпіричний характер без теоретичного аналізу самого процесу перекладу логічної форми наукового знання – у діяльну. Зберігається

тенденція, коли «наукове знання догматизується, предметно-змістове поле з'являється як набір теорій зі слабо аргументованою необхідністю переходу від одного положення теорії до іншого. Результат – суб'єкт без здатності до творчості, без потреби в ній. В умовах домінуючого у закладі вищої освіти інформаційно-репродуктивного навчання, мислення студента лінійне, стереотипне, причинно-наслідкове. Тому вони оволодівають не наукою і професією, а простим ремеслом. Крім того, в освітній теорії і практиці проявляється гостра світоглядна криза.

Стратегічний напрямок удосконалювання навчання – цілеспрямоване об'єднання всіх дисциплін для цілісного вивчення явищ і процесів. Інакше кажучи, – міждисциплінарна інтеграція в процесі дослідження пізнавальних і професійних проблем. Але найчастіше її у вищій школі розуміють як узгодження лише наукового змісту навчальних дисциплін. Метою ж – є вміння студентів використовувати «апарат» (методологію, основні поняття і положення) дисциплін у якості методологічного, теоретичного і технологічного засобу дослідження пізнавальних і професійних проблем і завдань [1, с.6]. При цьому здійснення міждисциплінарної інтеграції повинно забезпечувати: побудову цілісних моделей досліджуваних явищ, створення умов для усвідомленого розуміння студентом цих явищ і розв'язання конкретних пізнавальних проблем і ситуацій; вміння студентів, самостійно здійснюючи цю інтеграцію, будувати дисциплінарні і цілісні «портрети» (моделі) процесів вирішення пізнавальних і професійних проблем; цілісний розвиток цілісної особистості студента – майбутнього фахівця, його інтегрального мислення і бачення професійної діяльності взагалі; якість вищої освіти.

Інтегративність виявляється в цілісності особистості, цілісності її знання, діяльності в розумінні цілісності досліджуваних явищ і процесів. З цих позицій варто розглядати процес взаємопроникнення, взаємозбагачення цінностями і смислом між суб'єктами навчально-пізнавального процесу. Крім того, інтеграція є важливою не тільки на змістовному, але і на діяльнісному та особистісному рівнях. Вона виступає як концептуальний синтез змістовних, наукових, філософських, логічних, методологічних основ навчання. Це обумовлює основу принципів побудови навчальних дисциплін як основ наук і їх фундаментальність (перехід до нових, узагальнених схем теоретичного опису явищ і процесів, забезпечення розвитку сучасного типу наукового мислення та ін.). Ефективність процесу навчання при цьому залежить від ступеня цілісності його як системи [4-6].

Перспективною визнається проектно-творча модель навчання у вищій школі, що на глибоке наше переконання, забезпечить розвиток інтегруючого, або міждисциплінарного мислення та знайде своє втілення в новому стилі мислення (методологічному). В умовах проектно-творчої моделі навчання відсутні дискретні навчальні дисципліни. Логіка освітнього процесу базується на ідеї

пізнання навколишнього світу в контексті його створення: проектування, моделювання, конструювання, дослідження і всебічної оцінки результатів завершеного проєкту. Проєктно-творчий підхід забезпечує виділення творчого початку пізнання, що відноситься до цілісно сприйманого навколишнього світу з його закономірностями, взаємозв'язками і перспективами розвитку. При цьому готові знання не зникають. Вони перестають бути самоціллю навчання.

Дослідження показують, що перехід системи вищої освіти в нову якість забезпечується в тому випадку, якщо: вона орієнтована на суб'єкта навчання – студента; вона буде не просто науковою, але й культуродоцільною; наукові знання не будуть підноситися як свідомо абсолютні істини; освіта буде процесом, що не стільки дає готові знання, скільки формує тип мислення, діяльності, спілкування студента; способи мислення будуть основою побудови студентом власного наукового світогляду, особистісного знання.

Таким чином, важливою тенденцією в сучасних умовах є якісний перехід від екстенсивної інформаційно-репродуктивної моделі навчання у вузі – до інтенсивної фундаментально-креативної, у центрі якої повинен бути пріоритет цілісної особистості студента, а в її основі – методологія цілісного, системного підходу. Якість навчання починається саме з особистості, з розвитку її інтелектуального потенціалу, творчих можливостей, із творчої самореалізації у творчій-перетворюючій діяльності, у результаті якої народжується нова якість особистості і удосконалюється якість процесу навчання, коли забезпечується отримання знань та відбувається озброєння компетенціями з аналізу соціально-історичних характеристик системи вищої освіти, змісту, форм та методів навчання і виховання, основ контролю і оцінювання успішності студентів [1, с. 2].

У сучасних фундаментальних працях в галузі філософії освіти, освітології, психології (А. Алексюк, В. Андрущенко, І. Бех, Л. Губерський, В. Кремень, В. Луговий, В. Огнев'юк та ін.) зазначається, що закономірною тенденцією удосконалення вищої освіти в контексті її якості, є її культурологічне осмислення. У зв'язку з цим виникає думка про доцільність культуроспрямованої концепції якості освіти в сучасній вищій школі [1-6].

У Проєкті стратегії ЄЕК ООН у сфері освіти зазначається, що освіта в інтересах сталого розвитку має базуватися на комплексному підході до питань економічного, соціального та екологічного розвитку [7]. Її мета спрямована на більшу обізнаність, інформованість, моральність, відповідальність особистості сучасного фахівця. Акцент слід зробити на тому, що освіта в умовах сьогодення стала одним із найважливіших прав, за допомогою якого, людина здобуває знання та навички, набуває здатності діяти відповідально в особистому та громадському житті. Саме тому європейський освітній простір сьогодні спирається на «суспільство, яке базується на знаннях» (knowledge-based society). Як бачимо, інформація, знання, а та відповідна мотивація до їх постійного оновлення стають

вирішальним фактором європейського розвитку, конкурентоспроможності на ринку праці. Беззаперечною є точка зору Європейського Союзу щодо визнання освіти і професійного навчання життєво важливими для розвитку сучасного суспільства та економіки. Для урядів усіх країн освіта стала пріоритетним напрямом. «Інтелектуалізація» економіки, прага, підвищення ролі освіти в життєдіяльності суспільства, визначальний вплив освіти на весь соціальний організм висувають освіту на пріоритетні позиції суспільного розвитку, що у дослідженнях освітньої сфери об'єктивно збільшує число дотиків й взаємодію з іншими науками.

У контексті якісних перетворень у сучасній вищій школі, особливу культурну цінність набуває фундаментальне наукове знання, яке формується на основі ціннісного ставлення до знання. У зв'язку з цим виникає потреба культуроспрямованої концепції якості освіти в сучасній вищій школі.

Взявши за основу критично-аналітичну та проектно-конструктивну орієнтації, слід акцентувати увагу та тому, що студент повинен виступати, насамперед, як дослідник мислення, діяльності. Особливе місце тут займатиме рефлексія – як здатність проаналізувати, осмислити проблеми, які виникли в діяльності мислення, протиріччя і намітити шлях їхнього подолання.

Реформування системи вищої освіти сьогодні осмислюється за багатьма стратегічними напрямками. Однак, воно нерідко зводиться лише до окремих модифікацій і не носить системного характеру. Сьогодні фахівцям не вистачає спеціальних знань, загальнометодологічних, загальносистемних уявлень, взаємозв'язку фундаментальних, загальнопрофесійних і спеціальних знань. Методологічну основу перетворень складають: особистісно-діяльнісний, аксіологічний, культурологічний, компетентнісний, синергетичний та комунікативний підходи. Тож важливою пріоритетною стратегією розвитку сучасної вищої освіти, є підвищення якості навчання через його фундаменталізацію і гуманізацію. При цьому, особистісному, культурному, ціннісному виміру навчання в сучасній вищій школі варто надавати особливого фундаментального змісту.

Список використаних джерел

- 1.Алексюк А.Н. Педагогіка вищої освіти України. Київ: Либідь, 1998. 436 с.
- 2.Андрущенко В.П. Державно-громадський характер управління освітою. *Вища освіта України*. Державне інформаційно-виробниче підприємство видавництва «Педагогічна преса». 2011. №3. 128 с. С.5 – 8.
- 3.Бех І.Д. Освітньо-виховний процес як соціокультурне явище. *Розвиток сучасної освіти: освітологічні наголоси: зб. наук. пр. / за матер. Першої Всеукр. наук.-практ. конф. [«Освітологія – науковий напрям інтегрованого пізнання освіти»]*; авт. кол.: В.Г. Кремень, О.В. Сухомлинська, І.Д. Бех, В.О. Огнев'юк, С.О. Сисоєва та ін. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2011. 152 с. С. 34 – 53.
- 4.Губерський Л.В. Сучасна філософія гуманітарного знання: парадигми і дискурси. *Педагогічна і психологічна науки в Україні (до 15-річчя АПН України) / ред. колегія Сухомлинська О.В., Бех І.Д., Луговий В.І.* Київ: Педагогічна думка, 2007. Т.4. Педагогіка і психологія вищої школи. 439 с. С. 128 – 142.

5.Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму у контексті проблем освіти. *Електронне наукове видання матеріалів міжнар. наук.-практ. конф. Гуманізм та освіта* (11–13 червня 2006 р.) / Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, Вінницький національний технічний університет, Університет Євле (Швеція). Вінницький національний технічний університет (ВНТУ), 2006. URL: <http://conf.vstu.vinnica.ua/humed/2006/txt/06kvkpo.php>.

6.Луговий В.І. Проблема понятійно-категоріального апарату педагогічної науки. *Педагогічна і психологічна науки в Україні* /відп. ред. О.В. Сухомлинська. Київ: Педагогічна думка, 2007. Т. 1. Теорія та історія педагогіки. С.24 – 35.

7.Проект стратегії ЄЕК ООН в галузі освіти в інтересах стійкогоого розвитку: перша регіональна нарада з освіти інтересах стійкого розвитку / Організація об'єдинених націй; Економічна і Соціальна Рада; Європейська економічна комісія; Комітет з екологічної політики. Женева, 2004.